

© Кавалеров А. А.

европейской социальной политики : автореф. дис. канд. ... ист. наук : спец. 07.00.15 – история международных отношений и внешней политики / А. Е. Сергеев. — Нижний Новгород , 2009. — 26 с.

6. Сергеев А. Е. Вказ. работа.

Кавалеров А. А. – аспірант кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК 321.01 : 342.5

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядаються фактори впливу на сучасний політичний процес в залежності від домінуючих тенденцій у таких вимірах політичної взаємодії, як вертикальна та горизонтальна організація політичного процесу, раціоналізація та ірраціоналізація політичної взаємодії, вибір форми політичного режиму та маркетизація політики.

Ключові слова: політичний процес, розвиток, політичний розвиток, фактори, фактор впливу.

В статье рассматриваются факторы влияния на современный политический процесс в зависимости от доминирующих тенденций в таких измерениях политического взаимодействия, как вертикальная и горизонтальная организация политического процесса, рационализация и иррационализации политического взаимодействия, выбор формы политического режима и маркетизация политики.

Ключевые слова: политический процесс, развитие, политическое развитие, факторы, факторы влияния.

The article considers the factors of influence on the modern political process, depending on the dominant trends in these dimensions of political interaction, as vertical and horizontal organization of the political process and rationalization of political interaction, the choice of forms of political regime and marketization policies.

Keywords: political process, development, political development, factors, impact factor.

Для аналізу сучасного українського політичного процесу, специфіки його розвитку, особливої актуальності набуває дослідження факторів, які визначають становлення демократичної політичної системи. Дослідники, які вивчають політичні процеси, відзначають важливість внутрішніх та зовнішніх факторів у виборі певної моделі суспільного розвитку, у процесі демократизації пострадянських суспільств.

На думку професора М. Поповича, з відповіді на запитання: „Якою мірою суспільство здатне вибрати собі модель власного розвитку, наскільки міцно ми пов’язані з політичною традицією?” [2, 5], має розпочинатися обговорення питання про конкретні моделі, з якими українське суспільство має справу сьогодні. „На жаль, до сьогодні ми не маємо чіткого уявлення про той європейський стандарт, наблизенням чи віддаленням щодо якого є реально чинна сучасна українська модель” – вважає філософ [2, 5].

Саме тому, перед тим як звернутись до визначення факторів впливу на розвиток політичного процесу, необхідно дослідити наявні типології політичного процесу, як динамічного виміру політичної системи та відмінності в їхніх інтерпретаціях.

По-перше, це „західний” та „незахідний” політичний процес (Л. Пай), етатистський і не-етатистський та, відповідно, вертикальний і горизонтальний. Для кожного з представлених типів характерною є власна структура, динаміка, головні дійові особи. Так, для етатистського та вертикально організованого політичного процесу основним фактором розвитку виступає діяльність інститутів державної влади, їх здатність впроваджувати реформи, здійснювати модернізацію та забезпечувати позитивну динаміку політичного процесу. З іншого боку, в умовах не-етатистського політичного процесу, акторами виступають як владні інституції, так і структури громадянського суспільства,

політичні партії, мас-медіа, профспілки тощо. Важливу, а часто і вирішальну роль у віднесенні політичного процесу до того чи іншого типу відіграють політичні цінності, які поділяють громадяни, представники еліти та влади.

По-друге, питома вага раціональних чи ірраціональних чинників у розвитку політичного процесу. Політичний процес можна представити як стихійний розвиток, який залежить від психологічних факторів, волі та певних рис характеру політичних лідерів та представників політичного класу. Проте у сучасній політичній науці домінуючою є позиція, згідно з якою політичний процес – це результат взаємодії раціональних акторів та інститутів, який відбувається у відповідно організованому політичному просторі. Хоча, звичайно, при аналізі політичного процесу важливо враховувати особистісні якості та випадковості, що вносять частку ірраціональності у політичну взаємодію.

По-третє, форми політичного режиму, які розташовані між двома полюсами – демократією та тоталітаризмом і характерні для політичних систем більшості посткомуністичних країн. Так, виділяються наступні „проміжні” форми, які мають специфічні характеристики: „політична демократія – це система з відносно автономними представницькими інститутами, виконавчою владою, значно диференційованими, автономними та плюралістичними групами інтересів; опікувана демократія, де демократичні інститути формально існують, але влада ще концентрується в руках бюрократичної держави; модернізована олігархія – демократичних інститутів не існує, влада належить військовим і цивільним бюрократичним клікам; головною метою лишається модернізація економіки; тоталітарні олігархії – це системи з високим ступенем концентрації влади в руках правлячої еліти, автономних груп інтересів не існує, практикуються тотальні форми соціальної мобілізації; традиційні олігархії – це династичні або сімейні режими, що негативно ставляться до будь-яких змін і прагнуть зберегти існуючий порядок речей” [Цит. за: 5, 41].

В іншій типології, автором якої є Г. Алмонд, головними критеріями виступають рівень політичної культури та характер взаємодії різних політичних інститутів. За цими критеріями політичні системи поділяються на чотири основні групи: „англо-американська характеризується однорідною світською політичною культурою і високоспеціалізованою рольовою структурою. В ній наявні автономні політичні партії, групи інтересів і засоби масової комунікації; європейська континентальна асоціюється з так званими багатоскладними суспільствами, яким притаманна гетерогенна (подрібнена) політична культура, обумовлена існуванням автономних конфліктних політичних субкультур; доіндустріальна або частково індустріальна характерна для країн, що розвиваються. Вона відзначається недемократичністю, нестабільністю, наявністю безлічі етнічних, расових, мовних, релігійних тощо розколів, що породжують гострі соціальні конфлікти; тоталітарна характеризується однорідною політичною культурою та високим рівнем суспільної інтеграції, що досягається насильством і придушенням опозиції” [Цит. за: 5, 41].

За критерієм ступеня структурної диференціації та культурної секуляризації Г. Алмонд і Б. Пауелл ділять усі політичні системи на наступні групи: „1) примітивні системи з хиткою політичною структурою, які характеризуються мінімальною структурною диференціацією і домінуванням парафіяльної політичної культури; 2) традиційні системи здиференційованими політико-управлінськими структурами, що характеризуються переважанням підданської політичної культури, і 3) модерні системи з диференційованою політичною інфраструктурою і партисипаторною політичною культурою” [Цит. за: 5, 41].

По-четверте – маркетизація сучасного політичного процесу, яка розуміється як перерозподіл ролей між державою та суспільством, обумовлена необхідністю впровадження ринкових механізмів економічної та політичної конкуренції у посткомуністичних країнах.

Таким чином, структура політичного процесу може бути описана за допомогою аналізу взаємодії між різними політичними акторами, а також за допомогою виявлення динаміки політичного процесу (основних фаз політичного процесу у їхній послідовності, зміни цих фаз), його сюжетів як на рівні національної держави, так і на глобальному рівні.

Український політолог О. Чемшит, розглядаючи сучасний світовий політичний процес, вважає, що він „розгортається на трьох рівнях: національному, міждержавному та глобальному. На глобальному рівні ступінь демократичності мінімальний або зовсім відсутній... Суб'єктами законодавчої влади глобального рівня виступають світові фінансові інститути, роль інститутів виконавчої влади відіграють ТНК... Світовий політичний процес на всіх рівнях демонструє комплекс суперечностей: - глобалізація міжнародних політичних відносин суперечить і демократичній організації суспільства взагалі, і ліберальній її версії зокрема; - обмеженість світових ресурсів унеможливує стабільний світовий суспільний порядок, що ґрунтується на демократичних цінностях; -

швидкість соціального оновлення перевищує швидкість біологічного оновлення «людського матеріалу», що говорить про неефективність вертикальної схеми політичного управління; - використання соціальних технологій мінімізації політичної участі створює могутній побічний ефект, який полягає у відтворенні антиелітних соціальних груп, а це суперечить стабільності будь-якого упорядкованого суспільства; - утворення й функціонування глобальних і регіональних наддержавних утворень суперечить основному завданню національної держави – захистові громадян від зовнішньої експлуатації” [7].

Політичний процес сучасній Україні розвивається у контексті зовнішніх факторів (зокрема – глобалізації) та внутрішніх факторів, таких як політична та економічна модернізація та демократизація. При цьому варто погодитись із українською дослідницею С. Цимбалюк у тому, що модернізація „визначає творчо-перетворюючу функцію розвитку та характеризує орієнтацію суспільства і його структур на удосконалення, прогрес, розроблення та реалізацію нових цілей, пріоритетів, стратегій”, та виступає „самостійною теорією розвитку, у якій суспільний розвиток розглядається як комплексний процес” [6, 177].

На думку російського дослідника О. Соловйова „Характеристика політики як процесу, тобто процесуальний підхід, дозволяє побачити особливі грані взаємодії суб’єктів з приводу державної влади. В силу цієї інтерпретації політичного процесу його центральною характеристикою виступає зміна, яке означає будь-які модифікації структури і функцій, інститутів і форм, постійних і змінних рис, темпів еволюції та інших параметрів політичних явищ. Зміни означають як трансформацію властивостей, які не зачіпають основних структур і механізмів влади (наприклад, можуть змінюватися лідери, уряду, окремі інститути, але провідні цінності, норми, способи відправлення влади зберігаються в колишній якості), так і модифікацію несучих, базових елементів, які в сукупності сприяють досягненню системою нового якісного стану” [3, 76].

Факторами впливу на розвиток політичного процесу при переході до демократії виступають рівень політичної культури, характер взаємодії різних політичних інститутів, ступінь структурної диференціації та культурної секуляризації (Г. Алмонд), політичні цінності, рівень лібералізації політичної системи, який визначається ступенем публічної змагальності, активністю опозиції, якістю політичної конкуренції, відкритістю політичних інститутів та рівень політичної участі (Р. Даль), однорідна чи плюралістична структура суспільства, конфронтаційна чи коаліційна поведінка політичних еліт (А. Лейпхарт) [Див. детал: 5].

Для посткомуністичного політичного процесу важливими чинниками впливу виступають неконвенціональні відносини, які не регулюються нормами права та не відповідають публічно декларованим правилам політичної гри. Так, О. Чемшит вважає, що „Будь-яка активність органів політичної влади або політична участь громадян, які починаються в рамках конституції, є конвенційними. Якщо ж дії влади або громадян не вписуються у встановлені конституцією межі, вони стають неконвенційними, тобто стійко порушують суспільний договір” [7].

Будучи відображенням реальних змін у політичному просторі, зміст політичного процесу включає певні технології та процедури дії та взаємодії, характеризується власною ритмікою, на яку впливають владні рішення, активність інституцій громадянського суспільства, діяльність мас-медіа.

На думку М. Поповича „Унаслідок нерівномірності та асинхронності розвитку різних регіонів нашої країни виникає ситуація „до – пост – модерну”, коли співіснують різні системи цінностей та світоглядів – від архаїчних до постмодерних, породжуючи специфічні соціальні конфлікти... Трансформація нашого суспільства пов’язана із „модернізацією навздогін”, постійно висуває питання про легітимність соціальних інституцій та механізми. Спроба подолати кризу на підставі звернення до домодерних світоглядних і ціннісних чинників: релігії, історичної тяглості традиції тощо ще більше заплує проблему легітимації, яка в модерному суспільстві спирається на процедурні механізми громадськості” [2, 9].

Для проведення успішних демократичних реформ у посткомуністичних країнах необхідно досягти консенсусу у трьох основних вимірах: „щодо минулого розвитку суспільства; з приводу встановлення першочергових цілей суспільного розвитку; з визначення правил „політичної гри” правлячого режиму” [3, 80].

При цьому варто погодитись із О. Фісуном у тому, що „Пострадянські міжелітні консолідації можна розглядати як певні картельні угоди з обмеження конкуренції й видавлювання „сторонніх” від участі в експлуатації публічних державних ресурсів, але аж ніяк не стратегічні домовленості про закріплення демократичних правил гри як єдино можливих. Формальна інсталяція демократичних інститутів в умовах незакінченої раціонально-бюрократичної трансформації держави веде до

виникнення сучасного патримоніалізму (Г. Рот) і неопатримоніалізму (Ш. Ейзенштадт, Ж.-Ф. Медар)” [4].

У цій ситуації переосмисленню підлягають роль та місце інститутів національної держави, їх функції. Український дослідник В. Бульба вважає, що „Загалом функції держави поділяють за суб'єктами, способами і засобами діяльності держави. Зокрема, за об'єктами (сферами) діяльності функції держави поділяються на внутрішні і зовнішні: політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні, комунікаційні тощо. Політична функція держави полягає в забезпеченні цілісності та збереження суспільства, у створенні умов для його подальшого розвитку” [1].

Трансформація ролі держави призводить до змін у функціональній площині: реалізація функцій, які раніше були прерогативою лише державних інститутів тепер покладається на всю політичну систему. Так, Г. Алмонд вважає, що „Замість поняття „держави”, обмеженого правовими й інституціональними значеннями, ми воліємо говорити „політична система, замість „повноважень”, які знову ж таки мають переважно правову конотацію, ми починаємо віддавати перевагу слову „функція”, замість „установ” говоримо про „ролі”, замість „інститутів”, що знову відсилають нас до формальних норм, про „структури”, а замість „громадської думки” і „громадянського виховання”, дуже формально-раціональних за змістом, воліємо говорити про „політичну культуру” і „політичну соціалізацію” [Цит. за: 5, 44].

Тому аналіз політичного процесу повинен враховувати як ефективність діяльності державних інститутів так і участь громадян у прийнятті рішень, структуру політичних еліт, форми політичної конкуренції (Ж. Блондель).

Одним із важливих факторів розвитку політичного процесу у сучасному світі виступає діяльність мас медіа: „конкуренція на ринку мас-медіа полягає у вмінні медіа-ресурсу не тільки донести інформацію до аудиторії (наприклад, через рубрику „без коментарів”), але й представити свою версію, інтерпретацію політичного факту. У цьому сенсі, посеред інших соціальних функцій мас-медіа виділяється функція інтерпретації, яка пов'язана з тим, що журналісти, по-перше, надають зміст діям політиків, а по-друге, формують не тільки аудиторію, а і трансформують героїв своїх публікацій та репортажів, перетворюючи реальних дійових осіб на не менш реальних „персонажів” [Див. детал.: 8].

Фактично (особливо у мережі Інтернет) існує надмірна кількість інформації, обсяг якої з часом тільки збільшується, що унеможливує сприйняття корисної для споживача інформації та ускладнює прийняття раціонального політичного рішення. У цьому контексті потреба у раціональній аргументації, розвиток раціональної політичної комунікації є одним з небагатьох феноменів, що є спільними для постіндустріальних країн та країн, що знаходяться в процесі демократизації.

Узагальнюючи підходи до розвитку політичного процесу, Ч. Ендрейн говорить про три параметри: культурний, структурний та поведінковий. Саме вони визначають темп та напрямок політичного розвитку окремої країни.

На думку О. Чемшита сталий розвиток політичного процесу напряму залежить від „оптимального співвідношення двох факторів – державної влади та політичної участі”, а „поєднання елементів первинної демократичної системи, яке впливає на співвідношення державна влада / політична участь, визначається: на процесуальному рівні – моделлю державного ладу, на концептуальному рівні – відповідною соціально-філософською концепцією, на політичному рівні – ступенем задоволеності функціональних потреб соціальної системи, на глобальному – співвідношенням ресурсних баз національної системи та її положенням щодо геополітичних ядер” [7].

Таким чином, розвиток політичного процесу в сучасних умовах відбувається в залежності від домінуючих тенденцій у таких вимірах політичної взаємодії, як вертикальна та горизонтальна організація політичного процесу, раціоналізація та ірраціоналізація політичної взаємодії, вибір форми політичного режиму та маркетизація політики. Враховуючи це, до основних факторів впливу на розвиток політичного процесу можна віднести: рівень інституціоналізації та характер взаємодії політичних інститутів, тип політичної культури та політичні цінності, розвиненість політичних комунікацій, рівень політичної участі громадян у процесі прийняття рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бульба В. Г. Сучасні наукові підходи до визначення сутності функцій держави [Електронний ресурс] / В. Г. Бульба // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. - № 1(39). - Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/04.pdf>
2. Попович М. Українська модель суспільного розвитку: бажання і реальність / М. Попович //

- Філософська думка. – 2010. - № 2 – С. 5 – 11.
3. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии. [Учебник для студентов вузов] / А.И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 559 с.
  4. Фісун О. Неопатримоніалізм проти демократії в Україні / О. Фісун // Віче. – 2008. – № 17. – С. 4 – 7.
  5. Фісун О. Типології політичних систем: основні підходи / О. Фісун // Політичний менеджмент. - 2005. - № 5 (14). - С.39-50.
  6. Цимбалюк С. І. Конституювання та розвиток теорії модернізації в соціологічному дискурсі : дис. на здобуття наук. ступ. канд. соціол. наук: 22.00.01 / С. І. Цимбалюк / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2007. - 216 с.
  7. Чемшит О. О. Оптимізація демократичного розвитку політичних систем у контексті співвідношення державної влади та політичної участі : Дис. на здобуття наук. ступ. д-ра політ. наук: 23.00.02 / О. О. Чемшит / Севастопольський національний технічний ун-т. — Севастополь, 2004. — 446 с.
  8. Яковлев Д.В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д.В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.